
Александар Мајић*	УДК 314.6(497.6 Република Српска)
Драшко Маринковић	31:314.1(497.6 Република Српска)``1991/2013``
Универзитет у Бањалуци	DOI 10.7251/NS1601227M
Природно-математички факултет Бањалука	Прегледни рад

МЕЂУПОПИСНА ПРОМЈЕНА БРОЈА СТАНОВНИКА НА ПРОСТОРУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ПЕРИОДУ 1991–2013. ГОДИНЕ

***Апстракт:** Послије 22 године од посљедњег пописа становништва, 2013. године, на простору Републике Српске обављен је попис становништва, домаћинства и станова. Овај простор има изразито хетерогена демографска обиљежја. Двије трећине становништва концентрисано је западно од Дистрикта Брчко до Новог Града и Рибника, док остало становништво припада источном дијелу, јужно од Раче на Сави до Требиња и југа источне Херцеговине. Иако је у цијелини Република Српска релативно ријетко насељен простор (око 54 становника по km^2), унутар тог простора постоје велике, чак и екстремне разлике у густини насељености. Анализа регионалног размјештаја становништва указује на изразиту концентрацију становништва у бањалучкој регији, која је просторно и највећа. Најмањи број становника и најмањи удио имају брдско-планинске регије. То је посљедица дугогодишњег пражњења ових простора, које је било интензивно још и раније, а посљедњи ратни сукоби (1992–1995) су то још више убрзали, па су нека подручја доведена до крајње критичне густине насељености.*

***Кључне ријечи:** међупописна промјена, депопулација, густина насељености, Република Српска.*

Комплексна демогеографска анализа подразумијева егзактан увид у потпуни територијални обухват. У многим географским анализама, неријетко се барата са нетачним подацима везаним за величину простора Републике Српске и занемарује се прекрајање административних граница општина.

Само 17 јединица локалне самоуправе остало је у административним границама какве су биле у попису 1991. године. То су: Град Бањалука, Град Приједор, Град Бијељина и општине: Билећа, Братунац, Вишеград, Градишка, Гацко, Дервента, Козарска Дубица, Лакташи, Прњавор, Рудо, Србац, Сребреница, Чајниче и Челинац. Општина Костајница настала је издвајањем 12 насељених мјеста из предратне општине Босански Нови. Општина Милићи је формирана издвајањем 54 насеља из општине Власеница, док чак 42 јединице локалне самоуправе имају издијељена насеља са сусједним ентитетом. Дакле, чак 46 јединица локалне самоуправе у Српској (око 3/4) мијењало је своју површину. Од укупног броја насељених мјеста у Републици

* stanovnistvo.pmf@gmail.com

Српској 2013. године, њих 290 (10,5%) подијељено је међуентитетском линијом разграничења.

Готово је немогуће пресликати садашње административне границе општина и насељених мјеста на стање из 1991. године и добити тачан број становника. Зато се у раду примјењује универзални образац за добијање броја становника насељеног мјеста са Пописа 1991. године у данашњим територијалним границама. Да би се добио број становника, неопходно је познавати број становника комплетног насељеног мјеста из Пописа 1991. године, као и број становника дијела насеља које је припало Републици Српској и број становника који је припао другом ентитету у Попису становништва 2013. године. Добијени резултати у раду базирају се на прелиминарним резултатима Пописа становништва у БиХ, који је обављен 2013. године.

Одређивање броја становника за дијелена насељена мјеста на основу Пописа 1991. године, рачуна се по сљедећем обрасцу:

$P_x (RS-1991) =$	$P_x (RS-2013)$	* $P_x (BiH-1991)$
	$\sum P_x (RS-2013) + P_x (\Phi BuX-2013)$	

Гдје је:

$P_x (RS - 1991)$ – број становника на територији насељеног мјеста x које према данашњим границама припада Републици Српској.

$P_x (RS-2013)$ – број становника насељеног мјеста x према Попису из 2013. године

$\sum P_x (RS - 2013) + P_x (\Phi BuX - 2013)$ – збир броја становника из Републике Српске и Федерације БиХ насељеног мјеста x према попису из 2013. године

$P_x (BiH - 1991)$ – број становника насељеног мјеста x према Попису из 1991. године.

Геополитичка дешавања током деведесетих година XX вијека условила су изражени преразмјештај и просторно-демографску редистрибуцију становништва унутар Босне и Херцеговине. У тим условима створила се изражена поларизација становништва. У односу на 1991. годину, простор Републике Српске смањено је број становника за 225.184, што представља смањење популације од 16%. На смањење броја становника утицале су негативне компоненте демографског раста, попут: ниског фертилитета, повећања смртности, изражене емиграције становништва, демографског старења и сл.

У међупописном периоду (1991–2013. године), само је девет општина и градова регистровало повећање становништва. То су: Град Бањалука, Град Бијељина, те општине: Источна Илиџа, Источни Дрвар, Источно Ново Сарајево, Пале, Костајница, Лакташи и Требиње. Остале 53 јединице локалне

самоуправе (85%) биљеже смањење своје популације између два Пописа. Највећи ефекат на популациони раст ових општина и градова имала је миграциона компонента, условљена процесом избјеглиштва (Маринковић, Мајић, стр. 398).

Највеће апсолутно повећање становништва регистровано је у Бијељини (+17.867), затим слиједи општине које улазе у састав града Источно Сарајево: Пале (+7.822), Источно Ново Сарајево (+7.440) и Источна Илиџа (+7.275). У међупописном периоду општина Лакташи је увећала своју популацију за скоро седам, а Бања Лука за четири хиљаде становника. Град Бијељина је конкретан примјер утицаја просторне покретљивости на демографски раст. Од 2003. године тај Град биљежи константно негативну стопу природног прираштаја становништва⁷⁶, насупротив томе, биланс унутрашњих миграција у периоду 2007–2013. године износи +4.092 становника⁷⁷. Присилне миграције, током и након одбрамбено-отаџбинског рата значајно су увећале величину популације овога Града. О томе свједочи велики број новоформираних избјегличких насеља. Такође, треба додати улогу Бијељине као саобраћајно-географског, привредног и регионалног центра. Миграциона компонента има доминантан утицај на међупописно повећање становништва код осталих осам општина. Не рачунајући општину Костајница, биланс унутрашњих миграција у периоду између 2007. и 2013. године, код свих наведених општина и градова је позитиван. За разлику од већине јединица локалне самоуправе, Град Бањалука је значајан обим своје популације увећао захваљујући позитивној природној компоненти⁷⁸, као и највећем притиску избјеглог и расељеног становништва у периоду (1992–1995. године). Миграциона компонента, условљена процесом избјеглиштва посебно се одразила на демографски раст општина: Пале, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Лакташи и Требиње.

У периоду 1991–2013. године, у појединим општинама Српске, степен депопулације поприма драматичне размјере. Највећи процес депопулације захватио је следеће општине: Дервента (-26.151), Теслић (-22.623), Сребреница (-21.969), Добој (-19.730), Брод (-16.019), Котор Варош (-15.708),

⁷⁶ У периоду 2003–2013. године у Граду Бијељини апсолутна разлика између броја рођених и броја умрлих је -2577 становника, према подацима Демографске статистике 10, 14 и 17, Републичког завод за статистику из Бањалуке.

⁷⁷ Према подацима Демографске статистике 14 и 17, Републички завод за статистику из Бањалуке.

⁷⁸ У периоду 1996–2013. године у Граду Бањалуци апсолутна разлика између броја рођених и броја умрлих је +3855 становника, према подацима Демографске статистике 4, 10, 14 и 17, Републичког завода за статистику из Бањалуке.

Фоча (-15.445), Приједор (-14.882), Братунац (-11.956), Рогатица (-10.125). Смањење популације од 5.000 до 10.000 регистровао је у општинама: Вишеград, Мркоњић Град, Козарска Дубица, Прњавор, Нови Град, Модрича, Власеница, Шамац, Зворник и Кнежево.

Анализом података из Табеле 1, може се констатовати да највећи број јединица локалне самоуправе биљежи смањење становништва од -0,1% до -20%. Чак 18 општина и градова спадају у ову категорију. Највеће апсолутно смањење становништва регистровано је у 12 општина и градова у којима је регистровано смањење од -21% до -40%. Такође, велико учешће у укупној депопулацији имају општине које су смањиле број становника до -60%. Најизраженији стопу депопулације имају општине и градови са етнички хетерогеном структуром становништва 1991. године, што јасно указује на процес етничке хомогенизације на целокупној територији Босне и Херцеговине.

Табела 1. Међупописна промјена броја становника у општинама и градовима у Републици Српској (1991–2013. године)

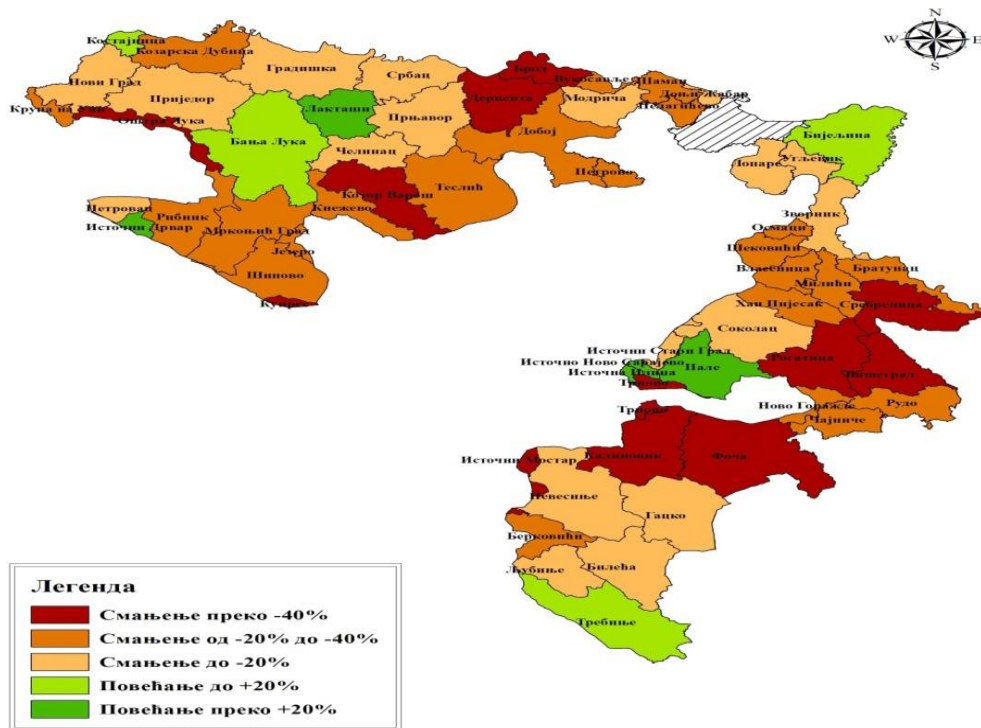
Категорија	Јединица локалне самоуправе	Број општина/ градова	Апол. повећање /смањење
Повећање становништва	Бањалука, Бијељина, Ист. Илица, Ист. Дрвар, Ист. Н. Сарајево, Пале, Костајница, Лакташи, Требиње	9	+53.798
Смањење становништва за до -20%	Билећа, Гацко, Градишка, Доњи Жабар, Зворник, Ист. Стари Град, Лопаре, Љубиње, Модрича, Невесиње, Нови Град, Петровац, Приједор, Прњавор, Угљевик, Челинац, Соколац, Србац	18	-61.733
Смањење становништва за од -21% до -40%	Берковићи, Братунац, Језеро, Добој, Шамац, Шековићи Шипово, Хан Пијесак, Чајничке, Теслић, Рудо, Рибник, Петрово, Пелагићево, Ново Горажде, Осмаци, Мркоњић Град, Милићи, Крупа на Уни, Кнежево, Коз. Дубица, Власеница, Вукозавље	12	-125.102
Смањење становништва за од -41% до -60%	Брод, Вишеград, Дервента, Калиновик, Котор Варош, Фоча, Оштра Лука, Рогатица, Трново, Сребреница	10	-120.960
Смањење становништва преко 60%	Источни Мостар, Купрес	2	-1.442

Извор: *Popis stanovništva, домаћinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine – први резултати, (статистички билтен 220), Републички завод за статистику СР Босне и Херцеговине, мај, 1991. године, Сарајево.*

Попис становништва, домаћinstava и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати, Република Српска, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Највеће релативно повећање популације биљежи општина Источно Ново Сарајево. У периоду 1991–2013. године ова општина је повећала број становника за скоро три пута. Повећање од скоро два пута регистровано је и у

општини Источна Илиџа. Два највећа града Бањалука и Бијељина, увећала су своју популацију за 2,1%, односно за 18,5%. Ако се изузму мале, статистички безначајне општине, попут Купреса и Источног Мостара, до највећег релативног смањење становништва дошло је у општинама источног дијела Републике Српске.

Картограм 1. Међупописна промјена броја становника у општинама и градовима Републике Српске у периоду 1991–2013. године (у процентима)

Од укупног броја насељених мјеста, чак у 2.410 регистрована је међупописна депопулација. Дакле, 88% (87,7%) територије захваћено је процесом укупне депопулације становништва. Разлике су још израженије у мањим насељеним мјестима. У патуљастим насељима је најизраженији процес опадања броја становника. Скоро 96% насеља испод 100 становника смањило је своју популацију у односу на попис становништва 1991. године. Насеља са позитивном међупописном промјеном су у већини случајева већа насељена мјеста, општински центри и насеља која су примила највећи број избјеглог и расељеног становништва. Од 56 насеља између 2.000 и 5.000 становника, у њих 30 евидентирана је позитивна демографска промјена, док

је најнижи проценат депопулације у насељима од 5.001 до 10.000 становника (-37%). Само шест насеља већих од 10.000 становника биљежи повећање своје популације. То су пет градских насеља (Бањалука, Бијељина, Требиње, Пале, Источна Илица) и бијељинско насеље Јања.

У општинама: Брод, Дервента, Источни Дрвар, Купрес, Оштра Лука, Пелагићево и Петровац, сва насељена мјеста биљеже негативну међупописну промјену становништва. У највећем граду Бањалуци, само је 15 насеља повећало своју популацију, док осталих 72% насеља губе становништво. Степен депопулације у општини Источно Ново Сарајево је 25%, а у Лакташима 43%. У Граду Бијељини у сваком другом насељу регистрован је процес укупне депопулације.

Од укупно 62 општинска средишта, у њих 28 (45%) дошло је до повећања становништва у односу на 1991. годину. Највеће апсолутно повећање регистровано је у Граду Бијељини (+9.104) и Граду Бањалуци (+8.353). Највећи релативни пораст забиљежен је у општинским средиштима Источног Новог Сарајева и Источне Илице захваљујући великом приливу избјеглог и расељеног становништва. Ове двије општине повећале су популацију у свом административном средишту за 3 до 4 пута. Значајно повећање становништва евидентирано је и у општинама: Пале, Лакташи, Требиње, Угљевик, Челинац и Невесиње. Интересантно да се чак 18 општинских средишта налази у источном дијелу Републике Српске, што говори о израженој динамици унутар општинских миграција. Највеће смањење становништва у општинским центрима регистровано је у посавским општинама: Брод (-5.482) и Дервента (-5.042 становника).

Табела 2. Међупописна промјена становништва Републике Српске према демографској величини насељених мјеста у периоду 1991–2013. Године

Величина насеља	Број насеља гдје се десило повећање становништва	Укупан број насеља	Степен депопулације (%)
0-100	60	1.410	-95,7
101-500	106	834	-87,3
501-1.000	78	289	-73,0
1.001-2.000	46	133	-65,4
2.001-5.000	30	56	-46,4
5.000-10.000	12	19	-36,8
>10.000	6	15	-60,0
УКУПНО	338	2.756	-87,7

Извор: *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine – prvi rezultati, (statistički bilten 220), Republički zavod za statistiku SR Bosne i Hercegovine, maj, 1991. godine, Sarajevo.*

Попис становништва, домаћинства и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати, Република Српска, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Одређене специфичности у насеобинско-демографском развоју могу се представити анализом демографске величине насељених мјеста на простору Републике Српске. Као што илуструје табела 2, демографска величина насеља одликује се високим степеном дисперзности. Према резултатима Пописа 2013. године, број насеља без становништва је изузетно висок (8%). Процес депопулације највише је захватио патуљаста насеља, тако да се у односу на 1991. годину може констатовати гашење 162 насеља. Од 162 угашена насеља највећи број су насеља дијељена ентитетском линијом разграничења и патуљаста, планинска насеља у источном дијелу Републике Српске. Негативне демографске последице могу се уочити пратећи динамичан процес трансформације патуљастих насеља. Према Попису становништва 1991. године, удио патуљастих насеља (укључујући и насеља без становништва) био је 35%. Насупрот томе, у Попису становништва 2013. године, чак 51% насељених мјеста има мање од 100 становника.

Анализом параметара из табеле 3, може се установити да су 1991. године највећи удио чинила мања насеља, између 101 и 250 становника, док 2013. године свако треће насеље спада у категорију мањих, односно патуљастих (између 1 и 50 становника). Највеће смањење броја становника (преко 40%) регистровано је код насеља између 1.000 и 2.000 становника. На основу демографске величине, ова насеља одговарају типу центра заједница села, којим је значајно ослабљен демографски капацитет на рачун општинских и регионалних центара. Проблем механичке и биолошке депопулације могао се ублажити давањем већег значаја овим насељима у систему насеља у другој половини XX вијека. Треба посебно истаћи динамичну демографско-насеобинску трансформацију у великим насељима. Насеља изнад 5.000 и 10.000 становника биљеже значајно повећање становништва у односу на 1991. годину. Према подацима за 2013. годину, у 34 насеља преко 5.000 становника живи преко 40% становништва, док је на Попису из 1991. године, регистрован знатно мањи удио (око 31% популације).

Овај феномен јасно указује на процес концентрације становништва у регионалним центрима и већим општинским средиштима.

Смањење броја становника регистровано је у административним средиштима сљедећих општина и градова: Приједор, Добој, Градишка, Дервента, Зворник, Фоча, Козарска Дубица, Нови Град, Модрича, Брод, Мркоњић Град, Теслић, Власеница, Рогатица, Вишеград, Шамац и др.

Табела 3. Демографска величина насељених мјеста према резултатима Пописа 1991. и 2013. године

Величина насеља	1991. **				2013. *			
	Број насеља	%	Број становн.	%	Број насеља	%	Број становн.	%
0	58	2,1	-	-	220	8,0	-	-
1-50	547	19,9	13.279	0,8	896	32,5	17.058	1,3
51-100	370	13,4	27.078	1,7	294	10,7	21.668	1,7
101-250	564	20,5	92.025	5,8	462	16,8	75.710	5,7
251-500	497	18,0	180.997	11,4	373	13,5	134.190	10,1
501-1.000	396	14,4	276.513	17,4	289	10,5	204.235	15,4
1.001-2.000	226	8,2	302.502	19,1	133	4,8	177.835	13,5
2.000-5.000	68	2,5	195.919	12,4	56	2,0	158.217	11,9
5.000-10.000	15	0,5	110.258	6,9	19	0,7	131.367	9,9
>10.000	14	0,5	388.793	24,5	15	0,5	404.587	30,5

Извор: *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine – prvi rezultati, (statistički bilten 220), Republički zavod za statistiku SR Bosne i Hercegovine, maj, 1991. godine, Sarajevo.*

Popis stanovništva, домаћинстава и станова у БиХ 2013, на територији Републике Српске – прелиминарни резултати, Република Српска, Републички завод за статистику, Бања Лука.

Према прелиминарним резултатима Пописа становништва 2013. године, највећи број насељених мјеста у Републици Српској припада категорији патуљастих и малих насеља. Од укупног броја насељених мјеста (2.756), у њих 220 или 8% није пописан ниједан становник. Број патуљастих насеља је изузетно висок. У преко 43% патуљастих насеља живи само три процента популације Републике Српске. Ако патуљастим додамо и насеља без становништва, долазимо до алармантног податка да је у Српској тек свако друго насеље веће од 100 становника. О типичном процесу просторно-демографске поларизације говори чињеница да у 90 насеља (3,2%) која спадају у ред великих (имају више од 2.000 становника) живи преко 52% популације Републике Српске (Маринковић, Мајић, 2015, стр. 401).

Највише насеља без становништва регистровано је у општинама Вишеград (30 насеља без становништва) и Калиновик (29 ненасељених мјеста, 41% свих насеља у Општини), затим слиједи Град Требиње са 23 насеља без становништва (16% свих насељених мјеста) и општина Ново Горажде са 20 насеља без становника (30% Општине). Општине са више од 10 ненасељених мјеста су Трново (52% Општине), Рогатица и Гацко.

Умјесто закључка

Друштвена, геополитичка и социо-економска дешавања током посљедње декаде XX вијека, као и компоненте биолошких и механичких промјена, утицале су на савремену просторну дистрибуцију становништва Републике Српске.

У међуписном периоду (1991–2013), број становника на простору Републике Српске смањено се за 16%, што јасно указује на изражен процес укупне депопулације.

Демографски потенцијал представља ограничавајући фактор развоја већине општина у Републици Српској. То се посебно може рећи за новоформиране општине уз ентитетску линију и велик број општина у источном дијелу Републике Српске.

Битна карактеристика Републике Српске је неуравнотежена демографска величина источног и западног дијела. Интеррегионална диференцијација становништва показује знатно веће учешће популације у западном, него у источном дијелу Републике Српске. На приближно истој територији, на простору између Дистрикта Брчко и Новог Града живи 63% становништва Републике Српске, док је у источном дијелу око 37% популације. Овакав неуравнотежен просторни размјештај становништва оставља негативне посљедице на укупан друштвени развој.

Зона наглашене депопулације захвата скоро 90% територије Републике Српске. То су скоро сва сеоска насеља, новоформиране општине, појас високих планина, простори уз ентитетску линију разграничења, Источна Херцеговина, доње и средње Подриње, Горњо-санско-пливски регион и већина општина са етнички хетерогеном структуром становништва 1991. године.

Депопулација и ослабљен демографски капацитет проблеми су који задиру у све сфере друштва (економију, политику, социологију) и као такви треба да се посматрају као друштвени феномени од највећег националног значаја, тако да опстанак становништва Републике Српске мора да буде императив а очување територије нема алтернативу.

Литература

- Мандић, М. (2012). Поимање карактеристике руралности и урбаности у Босни и Херцеговини. *Гласник 16*. Бања Лука: ГДРС.
- Marinković, D., Majić, A. (2014). Determinants of demographic development of the Republic of Srpska at the beginning of the 20th century. *Зборник матице српске за друштвене науке 148*. Нови Сад: Матица српска.

- Маринковић, Д., Мајић, А. (2012). Просторна дистрибуција становништва Републике Српске према резултатима пописа становништва 2013. Године. *Зборник са 4. српског конгреса географа – достигнућа, актуелности и изазови географске науке и праксе*. Београд: Универзитет у Београду–Географски факултет, СГД.
- Маринковић, Д., Врањеш, Р. (2013). Прелиминарни резултати Пописа становништва Републике Српске 2013. и његова упоредивост са претходним Пописом из 1991. године. *Демографија 10*, Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет, Институт за демографију.

Aleksandar Majić, Draško Marinković

CENSUS CHANGE OF THE POPULATION ON THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA IN THE PERIOD 1991-2013

Summary

After 22 years since the last census, in 2013, the Republic of Srpska completed the census of population, households and dwellings. This area has an extremely heterogeneous demographic characteristics. Two thirds of the population are concentrated in the west of the Brcko District, while the rest of the population belongs to the eastern part, south of Raca on the Sava river to the south of Trebinje and Eastern Herzegovina. Although the whole Republic of Srpska is relatively sparsely populated area (about 54 inhabitants per km²), within this area there are large, and even extreme differences in population density. Analysis of the regional distribution of the population suggests a marked concentration of population in the Banja Luka region, which is spacious and greatest. The minimum number of inhabitants is in the hilly and mountainous regions. This is the result of many years of leaving the region, which was intense even earlier, and in the last war (1992-1995) it happened even faster and in some areas population density was brought to the critical level.

Key words: *Intercensus changes, depopulation, population density, Republic of Srpska.*